

LA GESTIÓ ECONÒMICA D'UN MONESTIR CISTERCENC FEMENÍ: LA SAÏDIA DE VALÈNCIA A LA FI DEL SEGLE XV

per

Pau Viciano

(UNIVERSITAT DE VALÈNCIA)

En febrer de 1494 la pesta que s'ensenyoria de València havia saltat els murs del monestir de la Saïdia¹ –bastit fora del recinte urbà, a l'altra banda del pont Nou–² i hi feia estralls sense respectar oficis ni jerarquies. Un any després, el mateix metge de la comunitat es trobava «detengut de malaltia» i més d'una monja sofria encara els rigors de l'afecció. De poc havien servit les tres misses que les religioses havien fet dir per a mitigar l'epidèmia, quan fins i tot la superiora assentava en els seus comptes el cost dels «cordials presos en lo temps de la pestelència y les medesines preses per mi, indigna abbadessa».³

La pesta no havia fet altra cosa que complicar una tasca tan delicada com regir una comunitat de 23 monges, unes fadrines de la noblesa i del patriciat local⁴ que potser s'havien vist atretes per la vida religiosa, però que més sovint havien estat objecte d'unes estratègies familiars encaminades a defugir matrimonis que per les costoses dots o la fragmentació

¹ Sobre aquest brot pestífer i altres que afectaren la ciutat i el centre del país, pot veure's l'article de Mercedes GALLENT MARCO i María Rosa MUÑOZ POMER, "Introducción al estudio de las pestes en la comarca de la Ribera", en *Economía agrària i història local. I Assemblée d'Història de la Ribera*, València, Alfons el Magnànim, 1981, pp. 307-312.

² El monestir, destruït a principis del segle XIX, es trobava al *pla de la Saïdia*, al marge esquerre del Túria, i molt a prop dels ravals de Marxalenes i de l'Alcúdia.

³ Les dades sobre els efectes de la malaltia provenen dels comptes del monestir dels anys 1494 i 1495, ARV, *Clero*, 2.991.

⁴ Prova dels elevats medis socials en què es reclutaven les monges són els llinatges –Bonastre, Català, Marrades, Fenollet entre altres– que aquestes ostentaven, d'acord amb les dades de Vicente FERRAN SALVADOR, "El real monasterio cistercense de Gratia Dei (Zaidía) en Valencia. Aportación a su historia", *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 46, 1961, pp. 60-108.

de les herències, haurien amenaçat el patrimoni dels seus llinatges.⁵ La comesa rectora que requeia sobre Ursula d'Eslava, la reverent abadessa del monestir de Gratia Dei –més conegut com la Saïdia–, atenia tant als cossos com a les ànimes. Fervents esposes de Crist o filles excedentàries, les monges havien de tenir satisfetes amb escriure les seues necessitats materials per a poder-se dedicar sense maldecaps a l'oració. I dins de la moderació que els imposava el seu estat, aquestes religioses havien de gaudir d'un nivell de vida que no contradigués els seus orígens aristocràtics. Per a tot açò calien diners.

Gràcies a la fundadora del monestir –Teresa Gil de Vidaure– i als successius donadors, des de 1268 s'havia acumulat un patrimoni temporal que, renovat de tant en tant per les dots de les novícies –sempre inferiors a les aportades en les noces seculars–⁶ proveïa la comunitat monàstica d'unes rendes considerables. L'abadessa era la responsable de la gestió d'aquests béns materials, això sí, sota la paternal supervisió dels cistercencs masculins del monestir de Benifassà. Amb tot, el maneig de diners no deixava d'ésser perillós per a la virtut d'una religiosa. Com havia recordat el franciscà Eiximenis, dedicar-se a les «coses terrenals» era especialment reprovable «en dona religiosa, qui deu ésser lunyada tota del mon, axí per rahó de sa honestat con de sa humilitat, ne és cosa pertanyent a dona que ella siga gran negociadora per res.»⁷

Així doncs, per les limitacions morals, però també per raons pràctiques, la recaptació de les rendes es deixava en mans d'un síndic laic –en aquests anys el notari Jaume Gisquerol– que aplicava el rigor necessari per a fer pagar els deutors. A la superiora, auxiliada per les bosseres, li corresponia la gestió domèstica, més pròpia d'una esposa, d'assignar els ingressos que rebia del síndic al manteniment de la casa i de la família monàstica.

⁵ Aquesta actitud era general: a França els monestirs femenins es concebien sovint com una casa d'acull per a joves fadrines i viudes que renunciaven a unes altres noces, tal com indica Michel PARISSÉ, *Les nonnes au Moyen Age*, Le Puy, C. Bonneton, 1983, p. 63.

⁶ Així succeïa a la Toscana, segons l'estudi de Richard TREXLER, "Le célibat á la fin du Moyen Age: les religieuses de Florence", *Annales E.S.C.*, 17, 1972, p. 1.340.

⁷ Francesc EIXIMENIS, *Lo libre de les dones*, Barcelona, Curial, 1981, ed. a cura de Frank Naccarato, vol. I, p. 167.

1. Viure de renda

Els quaderns on l'abadessa reflectia la comptabilitat del monestir no especifiquen l'origen de les sumes que el síndic lliurava en partides escalonades al llarg de l'any. Disposem, però, d'un capbreu redactat en 1497,⁸ on «perquè en sdevenidor vinga e sia en perpètua memòria de totes les successores abbadesses» s'havien detallat minuciosament les fonts d'ingressos de la Saïdia. L'estructura i la naturalesa d'aquestes rendes aproximaven més l'economia del monestir cistercenc als convents de mendicants que no als seus confreres de la Valldigna, titulars de veritables senyories rurals.⁹ Tot al contrari que aquests, les monges de València no eren senyores de vassalls, sinó meres perceptores de censos emfitèutics dispersos i de pensions censalistes, en definitiva uns ingressos idèntics als que abastien els hospitals de fundació burgesa¹⁰ i fins i tot a les mateixes fortunes privades del patriciat local.¹¹ Només el terç delme de Russafa, donat per Jaume II en 1298,¹² podia equiparar-se a les particions en espècie que constituïen les principals entrades de les petites senyories que envoltaven la ciutat.

En conjunt, els 14.800 sous que teòricament es cobraven en els anys noranta del segle xv eren una suma substancial que superava amb amplitud les rendes d'una senyoria rural com Torrent, tot i que amb un centenar de focs era de les més poblades de l'Horta de Valèn-

⁸ ARV, *Clero*, 2.679. Aquest capbreu no es troba datat i fou reutilitzat després del 1500, però les evidències paleogràfiques i les referències internes –les dades més tardanes de les adquisicions de béns– permeten afirmar amb un mínim d'error que reflecteix l'estat dels béns del monestir en 1497.

⁹ El patrimoni de la Valldigna i la seua gestió han estat estudiats per Ferran GARCIA-OLIVER, *El naixement del monestir cistercenc de la Valldigna*, València, Universitat, 1983 i també en la seua tesi doctoral inèdita, *El monestir i la mesquita. Societat i economia agrària a la Valldigna (segles XIII-XVI)*, València, Universitat, 1986.

¹⁰ A finals del segle XIV, les rendes de l'hospital d'En Clapers provenien en un 10 % dels censals i en un 54 % dels immobles, com pot veure's en el llibre d'Agustín RUBIO VELA, *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*, València, Alfons el Magnànim, 1984.

¹¹ Era el cas del mercader Joan Amalric, que en 1463 tenia invertits en censals el 85 % dels 100.000 sous a què ascendia el seu patrimoni rendista, mentre que el 15 % restant s'havia esmerçat en cases i terres, segons Pau VICIANO, "L'estratègia rendista del patriciat valencià: el censal i la terra en les inversions d'un mercader del segle XV", en *II Congrés d'Història de l'Horta-Sud (Torrent, 1990)*, en premsa.

¹² V. FERRAN, *op. cit.*, p. 80.

cia.¹³ Els ingressos del monestir a més de voluminosos eren segurs, ja que en un 80 % estaven formats per sumes fixes que només podien veure's disminuïdes per la morositat d'emfiteutes i censataris, una eventualitat que en tot cas podia solventar-se amb l'embargament de béns del deutor.

La fluctuació de les collites —«pa, vi, oli, fruïtes e tots altres splets»— es reflectia en els arrendaments del terç delme i provocava oscil·lacions entre els 3.000 i els 3.400 sous,¹⁴ però al representar sols un cinquè de les rendes totals, aquests alts i baixos eren anul·lats per l'estabilitat dels interessos censalistes —un 40 % de les entrades— i dels censos dels immobles emfiteutics —un 30 % del volum global. Amb un caràcter complementari s'afegien altres rendes que havien estat assignades a la Saïdia per institucions religioses i particulars —la cartoixa de Valldecris i una comtessa d'Empúries—,¹⁵ a més dels interessos dels crèdits que les monges havien concedit a curt termini a alguns emfiteutes per a facilitar l'establiment o la compra de cases del monestir.

Quadre 1

INGRESSOS DEL CAPBREU DE 1497*

terç delme de Russafa	censals	censos emfiteutics	rendes assignades	interés deutes	total
3.000	5.853/7m	4.416/5	1.020	516/5	14.806/5m
20,26 %	39,53 %	29,82 %	6,88 %	3,48%	

* Totes les quantitats en sous/diners/mealla.

En definitiva, els ingressos es trobaven completament monetaritzats, ja que el terç delme de Russafa —al cap i a la fi una participació de la collita— no solia trobar dificultats per a arrendar-se en diners i canalitzar així els productes agraris cap a l'atractiu mercat urbà. Tanmateix, no era de la terra d'on naixien les principals rendes que abastien la taula de les cistercenques.

¹³ Els arrendaments de Torrent solien oscil·lar a l'entorn dels 10.000 sous, vegeu l'estudi de José ROYO MARTÍNEZ, *Un señorío valenciano de la orden del Hospital: la encomienda de Torrent*, Torrent, IDECO, 1988, pp. 69-70.

¹⁴ Això s'indicava en el capbreu d'aquest any, segons les dades que transcriu María Desamparados CABANES PECOURT, *Los monasterios valencianos. Su economía en el siglo xv*, València, Universitat, 1974, vol. II, pp. 45-64.

1.1. *Pecunia pecuniam non parit?*

Contràriament a la contundent sentència canònica,¹⁶ pot dir-se que a la València tardomedieval els diners sí que engendraven diners, fins i tot en una comunitat religiosa com la Saïdia. Si a inicis del Quatrecentes sant Vicent encara podia associar en les seues predicacions la usura i el censal,¹⁷ la necessitat econòmica del crèdit afavoria la tolerància cap a aquesta darrera forma de préstec, que presentava un interès moderat i una formulació jurídica basada en una institució tan poc sospitosa a ulls dels moralistes com l'emfiteusi.¹⁸ Els vents del segle esbargien l'olor de sofre que havia embolcallat el censal, fins al punt que, segons un capbreu de 1448, els ingressos censalistes suposaven una desena part de la renda anual del monestir de la Saïdia. Cinc dècades després, aquesta presència s'havia quadruplicat i els interessos del crèdit constituïen el pilar més sòlid de l'economia monàstica. Amb un capital global proper als 90.000 sous, els 27 censals que posseïen les monges produïen un volum de pensions de quasi 6.000 sous, comparable a la renda feudal que els petits llogarrets de l'Horta lliuraven a algun monestir de les rodalies.¹⁹

Quadre 2

PATRIMONI CENSALISTA

	públics	privats	total
nombre	10	17	27
capital	35.920	51.750	87.670
pensions	2.413/8m	3.439/11	5.853/7m

¹⁵ Es tractava de 360 sous anuals donats per la comtessa d'Empúries en 1382 per a vestuari de les monges i dels 660 que, des de 1320, havia assignat el prior de Valldecrist.

¹⁶ Sobre l'actitud de l'Església cap al préstec pot veure's, des d'una perspectiva local, el treball d'Antoni FURIÓ, "Crédito y endeudamiento: el censal en la sociedad rural valenciana (siglos XIV-XV)", en *Señorío y feudalismo en la península ibérica (siglos XII-XIX)*. (Saragossa, 1989), en premsa.

¹⁷ Miguel LLOP CATALA, "Observaciones socio-económicas en la predicación de San Vicente Ferrer", *Escritos del Vedat*, XVIII, 1988, pp. 201-240.

¹⁸ Sobre els aspectes jurídics del censal, Arcadi GARCIA SANZ, "El censal", *BSCC*, XXXVII, 1961, pp. 281-310.

¹⁹ A finals del segle XIV, el monestir cistercenc masculí de Sant Bernat de Rascanya obtenia 3.000 sous dels seus drets senyorials sobre l'alqueria de Rascanya i la mateixa suma del lloc d'Espioca, segons Vicent GASCON PELEGRÍ, *Sant Bernat de Rascanya*, València, 1967, pp. 34-35.

Els deutors que la Saïdia havia enxampat en la seua xarxa eren sobretot privats. En efecte, el 60 % dels capitals s'havien deixat en mans de diverses persones de la ciutat de València que, en conjunt, aportaven una proporció equivalent de pensions. La resta corresponia a institucions que havien d'emetre deute públic per a finançar la seua activitat. Poca diferència hi havia en les condicions econòmiques en què es contractaren aquests crèdits. En termes mitjans, els capitals i les pensions més elevades eren dels préstecs públics –uns 3.500 i 240 sous respectivament–, mentre que les operacions amb deutors particulars assolien xifres un poc inferiors –3.000 i 200. En ambdós casos l'interés més freqüent era el 6,66 %, encara que en els censals privats aquest percentatge sols apareix en el darrer quart del segle xv, mentre que en els carregaments anteriors predominava el 8,33 %.²⁰

En definitiva, cal remarcar l'elevat muntant que assoliren els censals privats, molt superior als dos o tres centenars de sous que els llauradors manllevaven dels seus creditors d'extracció camperola i burgesa.²¹ I de fet, els deutors de la Saïdia eren sobretot els estrats superiors de la societat urbana: un 60 % de les pensions les pagaven cavallers i donzells –o les seues viudes–, mentre que els burgesos –mercadets i apotecaris– s'acostaven al 30 %. La resta corresponia a alguns artesans i llauradors que residien també en la ciutat de València o en les seues rodalies.

Quadre 3 CENSALS PRIVATS

	nobles	burgesos	artesans	llauradors	desco- negut	total
nombre	8	4	2	1	2	17
capital	29.700	14.950	1.600	300	5.200	51.750
pensions	1.994/1	977/6	130	25	313/4	3.439/11

²⁰ Dels 10 censals públics, 9 s'havien contractat al 6,66 %, mentre que dels 17 privats, els 5 que hi havia al 8,33 % foren carregats abans de 1478 i els 7 al 6,66 % després d'aquest any.

²¹ Els llauradors de Sueca s'endeutaven per sumes que anaven dels 200 als 600 sous –sobretot 300–, per les quals pagaven unes pensions que oscil·laven entre els 15 i els 50 sous, vegeu el treball col·lectiu d'A. FURIÓ, J. V. GARCÍA MARSILLA, A. J. MIRA, S. VERCHER i P. VICIANO, "Endeutament i morositat en una comunitat rural. El censal a Sueca a finals del segle xv", en *V Assemblea d'Història de la Ribera (Almussafes, 1988)*, en premsa.

Entre els principals deutors del monestir, amb pensions superiors als 300 sous, trobem nobles com el donzell Jeroni Bonastre, que lliurava 333 sous i 4 diners per un préstec de 5.000 sous, mentre que Isabel, la viuda del cavaller Gabriel Navarro, en pagava 400 per un capital de 6.000. Una pensió semblant havien de satisfer els germans Pero Maça de Liçana i Lluís Cornell, també cavallers, per una suma de 7.000 sous.

Els sectors ciutadans, normalment associats més al paper de creditors que no de deutors, tampoc quedaven enrere a l'hora de manllevar, de grat o per força. Així, l'apotecari Francesc Vidal, des de 1482, lliurava al monestir 600 sous per un capital de 9.000, un censal que hagué de contractar perquè com a síndic devia al monestir aquesta quantitat, «e per ço que no·ls podien cobrar de aquell, trageren partit almenys de ferne lo dit carregament.»²²

Les monges de la Saïdia –o els seus síndics– no negociaven amb els grups subalterns de la València quatrecentista. De fet, de tres censals que les relacionaven amb llauradors i menestrals, dos no havien estat carregats directament pel monestir, ja que un era una donació i l'altre –com li succeï al síndic– un deute motivat per la insolvència de l'arrendatari decimal. En lloc de repartir el seu capital en un extens ventall de petits deutors, les abadesses havien preferit concentrar-se en un reduït cercle de censataris d'extracció social elevada.

El mateix podia dir-se en el sector del deute públic. No trobem entre les rengles dels manllevedors petites comunitats rurals, sinó el cap i casal del regne i –amb un 80 % de les pensions– la poderosa Generalitat, una institució fiscal estamental que durant el segle xv, a mesura que anava guanyant protagonisme, va emetre un volum enorme de deute públic sota la forma de censals.²³

²² ARV, *Clero*, 2.679.

²³ En 1494-1495 l'endeutament censalista de la ciutat de València era de tal magnitud que pagava als seus creditors un total de 783.000 sous en concepte de pensions, *vid.* l'obra d'Ernest BELENGUER CEBRIA, *València en la crisi del segle XV*, Barcelona, Ed. 62, 1976, p. 59. Pel que fa a la Generalitat, cal dir que ja despenia en 1409 més de 130.000 sous en pensions, segons Maria Rosa MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, València, Conselleria de Cultura, 1987, pp. 346-347.

Quadre 4
CENSALS PÚBLICS

	Generalitat	València	Xelva	total
nombre	8	1	1	10
capital	29.420	2.500	4.000	35.920
pensions	1.961/4	166/8	285/8m	2.413/8m

L'orientació del monestir cap a la inversió censalista fou cosa de la segona meitat del Quatrecent. Les primeres adquisicions de censals dataven de 1381, però va ésser en el període 1451-1497 quan la Saïdia es féu amb els 23 títols de crèdit que, en conjunt, produïen quasi el 90 % de les pensions registrades en el capbreu de finals de segle. I més concretament, les operacions es concentraren en les dècades dels vuitanta i noranta, només una quinzena d'anys en què entraren a engrossir el patrimoni monàstic 18 nous censals, amb el 70 % dels rèdits cobrats. Aquesta immersió en el mercat creditici no era casual, sinó que obeïa a una estratègia inversora ben definida. De fet, més de la meitat de les sumes esmerçades –i de les pensions– eren préstecs efectuats originàriament pel monestir, mentre que les compres de títols de mans d'altres creditors suposaven un quart del patrimoni. En canvi, els censals que foren donats a la Saïdia –normalment com a dots de les novícies– a penes arribaven a un cinquè del total. En definitiva, un 85 % dels ingressos censalistes eren conseqüència d'operacions actives de les monges, mentre que l'atzar de les donacions tingué un relleu secundari²⁴.

Quadre 5
MODE D'ADQUISICIÓ

	nombre	capital	pensions
original	16	50.900	3.514/1
compra	6	23.270	1.423/4
donació	5	13.270	916/2m
total	27	87.670	5.853/7m

²⁴ Aquesta orientació censalista era ben conscient, ja que en el capbreu de 1497 s'indicava que el 26 de novembre de 1491 la Saïdia prestà a la Generalitat 3.000 sous que provenien del quitament d'altres censals que posseïa el monestir, els quals en lloc de destinar-se a l'adquisició d'immobles tornaren reintegrar-se en el mercat creditici.

El monestir, com s'ha dit, negociava sobretot amb els sectors dominants que li aportaven les «vocacions». Així, de les 22 adquisicions que venien de particulars –bé fossen donadors, creditors que venien els títols o deutors que manllevaven del monestir– en 10 casos es tractava de burgesos, seguits per 8 nobles. Si afegíem els 5 carregaments contractats directament per la Generalitat, pot dir-se que el 85 % dels censals s'havien aconseguit de mans de l'estrat superior de la capital del regne i de les seues institucions més poderoses.

1.2. La terra i les cases: unes possessions tradicionals

El patrimoni immoble de la Saïdia estava constituït, a les darreries del Quatrecentes, per unes 250 propietats, que es repartien a parts semblants entre cases i trossos de terra, a les quals s'afegia un molí i un forn.²⁵ Tots aquests béns estaven cedits en emfiteusi a particulars, que en conjunt pagaven al monestir més de 4.400 sous de censos. La suma era relativament elevada –no inferior a la renda feudal d'alguns llogarrets de l'Horta–, però provenia d'una constel·lació de petites parcel·les i cases disperses per la ciutat de València i els seus voltants, i no d'una senyoria compacta formada per un nucli de població i el seu terme. I el que és més important, les monges no gaudien de drets jurisdiccionals que, tal com succeïa en els dominis veïns, haurien arrodonit el control sobre els emfiteutes i ampliat el ventall de les seues rendes.

Quadre 6

PATRIMONI IMMOBLE

	cases	terra	altres	total
nombre	130	115	2	247
censos	1.871/2m	2.336/2m	209	4.416/5

El patrimoni fundiari, amb tot, no era menyspreable. El centenar de parcel·les, globalment, representava una superfície conreada d'unes 900

²⁵ Es tractava d'un molí fariner situat a Campanar, que feia 200 sous de cens i d'un forn de pa a l'Olleria de l'horta de València, establert per 9 sous.

fanecades (75 Ha.).²⁶ Tenint en compte que en la segona meitat del segle xv les explotacions camperoles solien tenir una dimensió de 30 fanecades (2,5 Ha.),²⁷ les terres de la Saïdia equivalien a l'extensió útil d'un llogarret d'unes 30 famílies. El terreny del monestir, però, s'escampava per l'Horta de València, encara que s'agrupava sobretot en tres racons propers a les muralles urbanes: el 70 % de les parcel·les—també de la superfície i dels censos—es trobaven a l'Olleria, Campanar i Soterna, un petit nucli habitat entre els límits de València amb Mislata i Xirivella.

El fet que la resta de les terres se situàs també en l'horta que enclercava la ciutat—Rascanya i el camí de Morvedre, sobretot—²⁸ indica que bona part dels donadors possessien el seu patrimoni a València, però també és cert que la relativa concentració de les parcel·les obeïa a una política del monestir. Les possessions properes sempre eren més fàcils de gestionar a l'hora d'exigir els censos i els llüïsmes que gravaven les transmissions.²⁹

Quadre 7
PATRIMONI FUNDIARI

lloc	nombre	censos	extensió (fanecades)
L'Olleria	25	751/8	139,75
Campanar	33	535/3	239,50
Soterna	23	343/10m	180,50
Algirós	7	126	48
Russafa	2	100	64
L'Alcúdia	2	131/10m	—
altres	23	347/6m	155,50
TOTAL	115	2.336/2m	827,75

²⁶ En el capbreu no s'indicava l'extensió de 14 parcel·les, però tenint en compte que la seua extensió mitjana era de 7 fanecades, caldria afegir-ne un centenar a les que figuren al quadre 7. Aquesta extensió global, d'altra banda, era semblant a la que detentaven els monjos de Valldigna a Fortaleny en 1324, segons Ferran GARCIA-OLIVER, *Terra de feudals. El País Valencià en la tardor de l'Edat Mitjana*, València, Alfons el Magnànim, 1991, p. 96.

²⁷ Vegeu la síntesi d'Antoni FURIÓ i Ferran GARCIA-OLIVER, "Dificultats agràries en la formació i consolidació del feudalisme al País Valencià", *Estudi General*, 5-6, 1985-1986, pp. 291-310.

²⁸ En cadascun d'aquests llocs la Saïdia posseïa 6 parcel·les, però amb un volum de censos inferior als 100 sous, per la qual cosa no s'especificuen al quadre 7.

²⁹ És significatiu que en 1497 ja s'havien alienat les terres que, com a resultat de donacions anteriors, posseïa el monestir a Xèrica en 1448, segons el capbreu transcrit per

Les terres constituïen al llinar del Cinccents el nucli més antic dels béns temporals del monestir. Més del 90 % de les parcel·les—i una part semblant de l'extensió i dels censos— s'havien adquirit abans de 1450. Una cinquantena ja figuraven com a propietats de la Saïdia en el capbreu redactat en 1443 i un nombre semblant havien estat incorporades en 1448. La resta, una desena de trossos, eren insignificants addicions de 1451 i 1486-1487.³⁰

L'origen de les parcel·les inventariades en 1443 per l'abadessa Castellana Català —«volent renovar en memòria los censals perpetuats del dit monestir, les útils pagesies dels quals per passament de temps passat són stades mudades en diversos emphiteotes»— sens dubte eren el que restava de les donacions acumulades des del segle XIII. Els emfiteutes, en efecte, confessaven tenir les terres a cens de la Saïdia, però no es recordava quan havien arribat a mans del monestir. Diferent era el cas de les parcel·les adquirides en 1448, ja que llavors les terres —o millor dit el domini directe i el mig miler de sous de censos— foren comprades per la dita abadessa als marmessors testamentaris del cavaller Nicolau de Valeriola per 30.000 sous. I també fou aquest llinatge el vené en 1451 per 2.460 sous cinc parcel·les que s'afegiren al patrimoni del monestir.³¹

Pot afirmar-se que les possessions fundiàries de la Saïdia s'havien anat acumulant gràcies a les donacions —o vendes— de nobles i rics patricis, més que no amb les cessions de llauradors, un grup social que, en canvi, predominava en les rengles dels emfiteutes. En efecte, si considerem els titulars del domini útil que apareixen inicialment en el moment de passar les terres al monestir —en el capbreu de 1443 i en les adquisicions de 1448 i 1451, segons les parcel·les— pot reconstruir-se la sociologia dels emfiteutes de la Saïdia cap a mitjan centúria. La nota més remarcable és la presència aclaparadora de llauradors, que deten-

M. D. CABANES, *op. cit.* La possibilitat que tenia la Saïdia de desfer-se dels immobles allunyats de València se citava explícitament en la donació de terres a Nàquera efectuada per Elionor Marrades en concepte de dot a finals de segle XIV, d'acord amb V. FERRAN, *op. cit.* I de fet ja no figuraven aquests béns en el capbreu de 1448.

³⁰ En el capbreu de 1497 s'inclouen les còpies dels redactats anteriorment —en 1443 i 1448—, però sols s'hi inventarien les rendes que efectivament restaven en poder del monestir a finals del segle XV. Mentre no s'indique el contrari, totes les dades sobre els béns immobles procedeixen d'aquesta font.

³¹ És probable que aquestes compra-vendes no siguin altra cosa que la formulació jurídica d'unes donacions, la qual cosa es veuria avalada pel parentiu que lligava l'abadessa —Castellana Català— amb el gendre del difunt, el també cavaller Joan Guillem Català.

taven el 70 % dels trossos i un 75 % de la superfície, pels quals lliuraven aquesta mateixa part dels censos. Els escassos possessors urbans –mercadors, noraris i menestrals de València– es repartien un 20 % de les parcel·les, amb un 15 % de l'extensió i dels cànon. La resta corresponia a eclesiàstics i nobles de llinatges tan destacats com Guillem Mercader, que esdevenien emfiteutes i pagaven com tots els censos deguts a la Saïdia. Això era l'excepció. Cap a 1450 els emfiteutes de les monges eren llauradors dels voltans de la ciutat que per Nadal, Sant Joan o Sant Miquel pagaven els censos –sempre en moneda– per l'usdefruit d'una terra que treballarien personalment. La penetració dels capitals urbans encara era secundària entre els acensats del monestir, però anà fiant-se durant la segona meitat del segle.

Atenent el darrer emfiteuta de cada parcel·la que figura en el capbreu de 1497 –amb un arc cronològic entre 1450 i 1495– pot observar-se una tendència a la substitució dels llauradors per elements urbans. Dels 94 trossos en què el seu darrer emfiteuta té un ofici conegut –d'un total de 115–, els llauradors eren els titulars del 65 % de les parcel·les, amb un 70 % de la superfície i un 60 % dels censos. En mans urbanes estaven, per contra, un 27 % dels camps, que amb un 20 % de l'extensió havien de pagar el 30 % dels censos. Els llauradors continuaven com a titulars majoritaris, però cada volta més un dinàmic mercat erosionava la seua posició en favor de sectors burgesos i artesans,³² que a canvi de censos moderats –20 sous de mitjana– explotaven les heretats recurrent al treball de veritables camperols.

El patrimoni immoble de la Saïda, però, no sols estava en els afores de la ciutat, sinó que clapejava l'interior de les muralles. En efecte, un total de 130 cases pertanyien al monestir i, cedides en emfiteusi, produïen cada any uns 1.900 sous de censos. Aquests *albergs* es trobaven dispersos per tota la ciutat, però tendien a concentrar-se en les parròquies de Sant Pere i Sant Joan, que representaven un 60 % dels immobles i dels censos que lliuraven.

³² Prenent com a mostra l'última transmissió que afectà cadascuna de les 115 parcel·les, trobem que com a mínim en el 50 % dels casos corresponien a compra-vendes.

Quadre 8
IMMOBLES URBANS

parròquia	nombre	censos
Sant Pere	44	612/10m
Sant Joan	30	500/10m
moreria	14	207
Sant Martí	12	121/6
Sant Bartomeu	8	117
Santa Creu	9	107
Sant Esteve	5	105/11m
altres	8	99
TOTAL	130	1.871/2m

Els immobles del monestir s'havien adquirit pràcticament tots abans de mitjan segle xv, ja que només dues cases arribaren a mans de les monges després de 1450. De fet, en el capbreu de 1443 apareixien ja 84 *albergs* que venien de donacions i altres adquisicions iniciades al segle XIII. Unes propietats urbanes que continuaren engrossint-se en els anys posteriors: 30 cases més –totes en el barri de Sant Joan– foren comprades en 1447 per l'abadessa Castellana Català als marmessors del cavaller Nicolau de Valeriola i a l'any següent aquesta família, juntament amb algunes terres, vené 14 immobles més a l'esmentada superiora.

Tal com podia esperar-se, la majoria de les cases estaven en poder de burgesos i menestrals de la ciutat de València, cosa que es comprova si atenem l'ofici dels emfiteutes que consten inicialment en el capbreu de 1497 –corresponents a la situació, segons els casos, de 1443, 1447 i 1448. Així, el 40 % dels *albergs* estaven cedits a artesans, mentre que els burgesos –sobretot notaris i mercaders– tenien un terç dels immobles, i en conjunt els dos grups aportaven el 70 % de els rendes urbanes, que encara pujarien al 80 % si afegíem els censos pagats pels musulmans, donat que la majoria es dedicaven al treball mecànic. Aquest predomini encara s'a-guditzà durant la segona meitat del Quatrecent, ja que de 96 casos coneguts,³³ burgesos, menestrals i mudèjars acaparaven quasi el 90 % dels immobles monàstics. En aquest sector patrimonial, doncs, l'activitat

³³ Com en el cas de la terra, s'han pres en compte els darrers emfiteutes de cada casa que consten en el capbreu de 1497, que corresponen al període 1450-1497.

del mercat no féu altra cosa que consolidar el pes dels grups característics de la societat urbana.³⁴

3. *Despendre en els cossos i les ànimes*

Les rendes que anaven ingresant en el monestir havien de despendre's en allò estrictament necessari per a la vida decorosa de les monges. Francesc Eiximenis, amb el seu zel de mendicant, ho havia deixat ben clar:

tot ço que (los ecclesiàstichs) an ne reeben del patrimoni de la santa Esgleya, ultra lur mengar e vestir, sia deputat per als pobres de Déu a suportar, per tal que si los ecclesiàstichs ho despenen en altres usos no piadosos, aquests dampnen lurs ànimes.³⁵

Els 14.500 sous que com a mitjana es recaptaren en 1494-1495 també foren invertits per Ursula d'Eslava, la reverent abadessa, en altres necessitats.³⁶ L'alimentació i el vestuari, en efecte, s'enduien un 60 % de els despeses, però la resta no podia destinar-se precipitadament a obres de caritat. La vida comunitària exigia una sèrie de despeses de manteniment –des de la il·luminació a la neteja o la restauració d'objectes litúrgics–, quan no inversions en obres per als bastiments del monestir, fins al punt que aquest capítol podia acostar-se a un cinquè de les eixides. I encara calia afegir una desena part corresponent als salaris del personal que, començant pel síndic, gestionava les tasques materials. Perquè les religioses tampoc no faltaven. En una comunitat femenina no podia defugir-se la participació d'eclesiàstics masculins –regulars o seculars– per a oficiar la missa i oir les confessions. Per a aquests treballs i unes altres activitats religioses es destinava un 8 % dels recursos econòmics.

³⁴ Si comptem la darrera transmissió documentada de cadascun dels 130 *albergs*, com a mínim el 60 % foren vendes, cosa que indica l'acció d'un important mercat immobiliari.

³⁵ F. EIXIMENIS, *op. cit.*, vol. II, pp. 360-361.

³⁶ ARV, *Clero*, 2.991. Els ingressos teòrics que el monestir tenia en 1494 i 1495 eren de 14.079 sous anuals, però realment se'n cobraren 14.037 i mig el primer any i 14.969 i 8 diners en el següent, ja que llavors a les rendes ordinàries s'afegiren 552 sous de lluïsmes i 184 i mig per la venda d'alguns mobles. D'altra banda, els 14.079 sous teòrics de 1494-1495 coincideixen amb els ingressos registrats en el capbreu de 1497, si es té en compte que caldria deduir-ne els 633 sous i 4 diners de les pensions dels censals adquirits després de 1495, amb la qual cosa la diferència seria sols d'un centenar de sous, imputable a les oscil·lacions de l'arrendament decimal.

Més enrere quedaven les despeses d'administració –sobretot plets i advocats–³⁷ i els deutes que havia contret el monestir. A banda encara hi havia eixides imprevistes –en aquests anys les medicines contra la pesta– que s'afegien als càrrecs de la comunitat.³⁸ En definitiva les despeses estaven molt ajustades a les necessitats que imposava el manteniment físic de les monges i les condicions materials i espirituals per a dur a terme la seua comesa religiosa.

Quadre 9
DESPESES DE 1494-1495

	1494	1495	mitjana	%
alimentació	7.286	6.600/7	6.943/3m	49,26
vestuari	1.150	1.387/6	1.268/9	8,99
manteniment	865/3	3.942	2.403/7m	17,05
salari	1.783	1.367	1.575	11,17
religió	1.325/5	1.001/9	1.163/7	8,25
administració	517/10	—	258/11	1,83
deutes	290	200	245	1,73
altres	501/1	357/8	429/4m	3,04
TOTAL	13.718/7	14.466/6	14.092/6m	

3.1. *Sostenir i cobrir la carn*

Si les rendes del monestir havien de garantir la vida sense estretors de les religioses, en primer lloc calia que les proporcionassen una alimentació addient, no sols en termes biològics sinó també socials i morals. Les monges, membres del feble sexe femení –segons els moralistes–, havien de menjar i beure amb moderació, més encara atenent la seua condició

³⁷ Les diverses escriptures i el salari de l'advocat, misser Gallac, ascendiren a 471 sous, als quals se n'afegiren 46 i 10 diners per la compra de llibres, paper i altres materials per a la comptabilitat.

³⁸ En 1494-1495 es van despendre una mitjana de 135 sous en medicines. Altres despeses eren el salari per tocar la campana –45 sous–, les assignacions que les monges rebien en els carnestoltes de quaresma i d'advent –uns 40 sous– i altres inversions menors que incloïen el salari de dues dones per a feines subalternes, la compra d'un ase o l'ajust comptable d'incloure en el llibre de 1494 alguna compra de forment de 1493.

religiosa.³⁹ Però d'altra banda, l'harmonia de la comunitat es veia afavorida si les fadrines d'origen social elevat que ingressaven al claustre hi trobaven una vida material que no estigués totalment renyida amb el seu medi d'origen. I l'alimentació n'era un dels exponents més primaris.

La comptabilitat de l'abadessa de la Saïdia permet conèixer el consum de forment i d'altres aliments –la «pietança»–⁴⁰ que es distribuïa a les monges i a un matrimoni de domèstics. En termes mitjans, les adquisicions de cereals –forment i «candel»– ascendiren en 1494-1495 a un volum de 48,5 cafissos, que repartit entre les 24 monges i la parella de servidors indicaria un consum anual d'1,86 cafissos per persona,⁴¹ un nivell que coincideix amb les xifres usuals a la València del segle xv.⁴² En aquest sentit la provisió de pa que rebien els monges –d'altra banda de bona qualitat– estava dins dels límits normals, però allò que acostava l'alimentació monàstica a les pautes de consum dels grups benestants era el predomini del companatge sobre el cereal. Així, si en la dieta dels llauradors el pa era el component bàsic, les monges de la Saïdia despenien més del doble en pitança –vi, ous, llet, hortalisses, formatge, carn, espècies– que no en forment.⁴³

En conjunt, el pa i el companatge, als quals s'afegien torrons i dolços, suposaven una despesa anual propera als 7.000 sous, cosa que representava uns 267 sous per boca o, a efectes comparatius, el valor de la

³⁹ M. PARISSE, *op. cit.*, pp. 159-161.

⁴⁰ Tanmateix, durant tot l'any 1494 i fins el juliol de 1495, la comptabilitat monàstica no especificava les compres de companatge, que apareixien reunides en una suma global sota la denominació de "pietança".

⁴¹ Es a dir 1,024 litres o 768 grams de forment al dia, prenent el cafís a 201 litres, segons les dades de J. M. ORENGA BELTRAN, "El sistema de medidas, pesos y monedas del Reino de Valencia", *BSCC*, XLIX, 1973, pp. 130-143, i cada litre de blat a 750 grams de cereal, d'acord amb Hugues NEVEUX, "L'alimentation du XIVe au XVIIIe siècle. Essai de mise au point", *Revue d'Histoire Economique et Sociale*, LI, 1973, pp. 336-379.

⁴² El consum mitjà per habitant en 1412-1414 oscil·lava entre els 2,2 i 1,7 cafissos de forment a l'any, segons les dades de Jacqueline GUIRAL-HADZIOSSEF, *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo xv (1410-1525)*, València, Alfons el Magnànim, 1989, p. 327. Uns valors que no eren molt diferents dels 2 cafissos de forment que una novícia valenciana rebé dels seus pares com a provisió anual en 1419, AHN, 3.384, 8, referència que agraesc a l'amabilitat de Ferran Garcia-Oliver.

⁴³ A les cases dels hospitalers de Provença, el consum de cereal i companatge depenia de la jerarquia: l'assignació de pa era sols d'un 25 % per al preceptor i del 55-70 % per als treballadors del camp, mentre que el *companagium*, ascendia al 55-60 % per al primer i només al 15-20 % per als segons, d'acord amb L. STOUFF, *Revoitaillement et alimentation en Provence aux XIVe et XVe siècles*, 1970, p. 220, citat per Werner RÖSENER, *Los campesinos en la Edad Media*, Barcelona, Crítica, 1990, p. 124.

considerable quantitat de 7,8 cafissos de forment.⁴⁴ Si la despesa en aliments no era tan elevada com per a inclinar fàcilment les enclaustrades cap a la gula —que «si és lega cosa en hom, ja és pus lega en dona, e majorment en religiosa»—⁴⁵ no pot dir-se tampoc que aquestes monges estiguessen malmenjades.

Quadre 10
ALIMENTACIÓ

	1494	1495	mitjana
forment	2.496/8	1.749/9	2.123/2m
companatge	4.560/8	4.584/5	4.572/6m
dolços	228/8	266/5	247/6m
TOTAL	7.286	6.600/7	6.943/3m

El forment que es consumia al monestir havia de comprar-se, ja que la monetarització completa dels ingressos obligava les monges a acudir al mercat per a proveir-se de tots els aliments. La confiança en l'aprovisionament urbà⁴⁶ i en la regularitat de les seues rendes permetia a les monges fer petites compres que s'espaiaven al llarg de l'any, en lloc d'assegurar-se una reserva amb adquisicions massives en l'època de major abundància. De fet, l'abastiment del monestir no sempre es corresponia amb les èpoques més favorables marcades pel cicle agrari: en 1494 es defugí el trimestre de març a juny —el moment de carestia entre dues collites—, però a l'any següent la majoria de les compres es concentraren en aquest període, malgrat l'elevació dels preus.⁴⁷

⁴⁴ Comptant el cafís a 33 sous i 9 diners, la mitjana del període 1491-1500 segons els preus que recollí Earl J. HAMILTON, *Money, Prices and Wages in Valencia, Aragon and Navarra, 1351-1500*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1936, p. 221.

⁴⁵ F. EDIMENIS, *op. cit.*, vol. II, p. 323.

⁴⁶ L'estabilitat dels preus frumentaris a la València quatrecentista, afavorida per les importacions de cereal foraster —sobretot de Sicília, Aragó, Castella i Granada— ha estat remarcada per Philippe WOLFF, "Réflexions sur l'histoire des prix dans la péninsule ibérique aux XIVe et XVe siècles", en *Studi in memoria di Federigo Melis*, Nàpols, Giannini, 1978, vol. III, pp. 73-90.

⁴⁷ Les adquisicions ascendiren a 27 cafissos i 10 barcelles, que costaren un total de 1.264 sous i 7 diners, és a dir, a un preu mitjà de 45 sous i 5 diners per cafís, quan en febrer del mateix any alguna petita compra es féu a 37 sous i mig, i baixà encara a 30 sous en el mes d'agost.

A pesar de l'aclaparadora presència del forment foraster a València, la Saïdia s'abastia sobretot de cereal del país, que era canalitzat cap a la ciutat per comerciants –l'especier Joan Llätzer i el formenter Tomàs Badia– i especialment per llauradors –els alzirencs Bernat i Pere Miró– des de les zones productores de la vall de Guadalest, Alcoi i Castalla.⁴⁸

El cereal que afluia del sud del regne, doncs, contribuïa a alimentar uns cossos que també s'havien de cobrir. En aquest aspecte la temptació tampoc no deixava d'estar a l'aguait. Tant els moralistes com els visitadors que tractaven de foragitar els mals costums de molts convents, llançaven agres atacs contra aquelles monges –«sutzes putanes»–⁴⁹ que en lloc del sever hàbit vestien robes luxoses. Si a la Saïdia es produïren aquestes transgressions, certament, les «vestedures fort vanament taylades» no podrien haver-se pagat amb la moderada assignació que l'abadessa lliurava a les seues religioses, que solia reduir-se a una cinquantena de sous per persona i any.⁵⁰ Tenint en compte que la confecció d'una vestidura nova –hàbit, gonella i mànegues– costà en 1495 més de 150 sous, està clar que l'assignació de «vestiari» sols permetia renovar la roba una volta cada tres anys. Ací el concurs econòmic de parents i amics, sens dubte, seria necessari per a mantenir un hàbit que distava tant del «drap no tint» de l'ideal de pobresa com del vestuari amb que les monges deshonestes es mig cobrien la seua «vil e immunda carnassa».⁵¹

2.3. *La cura de la casa i de l'esperit*

La gestió material del monestir, com hem anat veient, era compartida per l'abadessa i pel síndic, que a canvi dels seus serveis cobrava un substanciós salari de 1.000 sous anuals. La superiora, al seu torn, també es descomptà 330 sous en paga de la seua tasca, mentre que el metge del monestir, el mestre Quintà, cobrava una retribució de 240 sous a l'any. Una quantitat similar es lliurava al «pastador» i a la seua muller, que s'encarregaven de treballs domèstics, entre els quals hi havia acudir a la

⁴⁸ En 1495, l'any en què les dades són més explícites, d'un total de 39 cafissos i 7 barcelles, la procedència fou la següent: el 42,10 % de la vall de Guadalest, el 24,63 % de "Muntanyes", el 7,57 % d'Alcoi, el 4,84 % de Castalla i el 20,63 % d'origen desconegut.

⁴⁹ Epítets d'aquest calibre no són estranys en les diatribes d'autors com F. EIXIMENIS, *op. cit.*, vol. II, p. 434.

⁵⁰ Les assignacions es distribuïen en tres pagues que tenien lloc en febrer, en març o abril i en la vespra de la Mare de Déu d'Agost.

⁵¹ F. EIXIMENIS, *op. cit.*, vol. II, pp. 426-434.

plaça per a comprar les vitalles que necessitaven les monges, sotmeses –almenys sobre el paper– a una rigurosa clausura.

La vida en comú encara requeria altres despeses. Amb caràcter ordinarí, es reservaven uns 130 sous per a la il·luminació –candeles i oli per a les llànties– i per a la llenya, i 260 més per a petites compres d’atífells i del carbó de la cuina. La resta, fins arribar al mig miler de sous, se n’anava en el manteniment de pous, campanes i d’alguns objectes litúrgics, en la neteja i en la cura de l’hort del monestir. Les despeses extraordinàries, en canvi, consistiren sobretot en obres en els bastiments monàstics. En 1494 l’abadessa ja havia destinat més de 300 sous en l’acondicionament de la capella i una vintena més en el portal del capítol, però fou a l’any següent quan les obres adquiriren un major abast. Llavors, la iniciativa no fou de la superiora sinó del reverent Anton de Roges, que es trobava en el monestir com a visitador encarregat de vetllar no sols pels aspectes espirituals de la comunitat sinó també per l’estat de l’edifici. Per ordre seua, entre l’abril i l’octubre de 1495 es van despendre uns 3.400 sous per a adobar la cuina –més de dos milers–, «cloure lo carçre», obrar el barandat del cor i altres treballs menors.

Quadre 11
ACTIVITAT RELIGIOSA

	1494	1495	mitjana
misses	215/9	231	223/4m
confessors	137/4	42	89/8
sermons	56/6	63	59/9
benefici	200	200	200
escolà	50	50	50
festes	303/6	105/6	204/6
aniversaris	155	105	130
cera	180/10	180/6	180/8
caritat	26/6	24/9	25/7m
TOTAL	1.325/5	1.001/9	1.163/7

Per a la celebració de la missa i les confessions –competència exclusiva dels religiosos masculins– les monges havien de recórrer a personal aliè a la seua comunitat i aquests serveis espirituals també es paga-

ven. És probable que una part de les funcions religioses estigués coberta per Pere Estellés, el prevere que gaudia dels 200 sous del benefici de Sant Bernat instituint en la capella del monestir.⁵² En tot cas, les misses eren oneroses pel seu caràcter diari, sobretot les matinals, que eren oficiades en 1495 per mossèn Picó a canvi d'un salari d'uns 150 sous, les tres quartes parts del total invertit en aquest capítol. Unes misses que no sempre eren seguides amb la deguda devoció per les monges:

se deven fort guardar hòmens e dones religioses e clergues que, en special quant dient l'offici en lo cor, que no-s posen a parlar ab negun, ne fassen esguarts ne gests per què-s puxen torbar".⁵³

Aquestes transgressions eren una mostra més de les temptacions que assetjaven unes fadrines enclaustrades amb una escassa vocació religiosa. La penitència s'imposava. Cada any, durant la quaresma i l'advent –temps litúrgics de preparació per a les solemnitats de la pasqua i del nadal– l'abadessa requeria la presència de confessors que podien restar en el monestir complint la seua comesa durant setmanes senceres. El desplaçament i l'estada d'aquests religiosos –normalment mendicants com frare Òdena– ascendia a una mitjana de 90 sous durant 1494-1495. La predisposició a la penitència, sens dubte, es veia estimulada per les colpidores imatges dels sermons que les monges escoltaven de boca dels agustins durant el rigorós temps de la quaresma i, en menor mesura, en l'advent.⁵⁴ La paraula també tenia el seu preu: una seixantena de sous es destinaven anualment a recompensar aquestes predicacions.

Una bona part de les despeses religioses s'invertien en la celebració de les principals festivitats. Amb una dotació superior al centenar de sous, hi havia el cicle de la quaresma i la pasqua –processó de rams i lectures incloses–, seguit per la commemoració del corpus. De menor pressupost, però amb significació per a la comunitat se celebrava també el dia de sant Benet i de santa Engràcia, el patró del monaquisme i l'advocació del monestir de la Saïdia respectivament.

⁵² Aquest benefici fou fundat en 1389 per Elionor Marrades en entrar monja, amb una renda anual de 1.500 sous, segons V. FERRAN, *op. cit.*, p. 74.

⁵³ F. EIXIMENIS, *op. cit.*, vo. II, p. 491.

⁵⁴ La predicació, indispensable per a amansir els comportaments de les monges de dubtosa vocació, contribuïa a harmonitzar la vida comunitària del monestir, de la mateixa manera que reforçava la cohesió de les viles, tal com estudia Roderic FERRER I FORTUNY, "La paraula i la festa litúrgica a Gandia. Mètodes municipals de cristianització al s. xv", *Ullal*, 5, 1984, pp. 16-26.

Els aniversaris instituïts per les abadeses difuntes –Beatriu i Aldonça Cifre i madona Suau– representaven la distribució de 150 sous anuals entre les monges, mentre que el de sant Lambert, amb 5 sous de donatiu, servia per a recordatori de «les ànimes defuntes de nostra religió». Amb aquestes nombroses eixides poca cosa restava per a la caritat, que es reduïa sobretot als rituals de la setmana santa: llavar els peus a 33 dones pobres que rebien 9 diners cadascuna com a paga. La migradesa de les almoines –una vintena de sous– deixava ben palès que la Saïdia no era una institució assistencial, sinó una comunitat de religioses que es reservaven la major part dels ingressos per al propi sosteniment corporal i espiritual.

3. Unes rendes sanejades

Les despeses que havia d'afrontar l'abadessa de la Saïdia en la seua gestió econòmica eren considerables, però els ingressos que li lliurava el síndic a finals del segle xv eren suficients amb escreix. Tant en 1494 com en 1495 els comptes es tancaren amb un saldo positiu d'uns centenars de sous,⁵⁵ la qual cosa fa pensar que les dificultats que el monestir experimentà en èpoques anteriors ja s'havien superat al llindar de l'època moderna.⁵⁶ En efecte, si en 1448 les rendes de la Saïdia estaven al voltant dels 12.100 sous, en 1494-1495 s'havien incrementat un 16 %. Una evolució remarcable si considerem que pocs senyors laics havien vist créixer els seus ingressos durant el Quatrecent, un període d'estancament –quan no de clara davallada– de les rendes dels petits dominis rurals.⁵⁷

Aquesta ampliació del patrimoni del monestir no es basava en les tradicionals adquisicions de béns immobles, sinó en una clara opció pel mercat censalista accelerada a partir de 1450. L'economia de les monges continuava sent rendista –ingressos fixos en moneda–, però es mostrava flexible per a adaptar-se a les noves tendències inversores de la societat valenciana. Gràcies al censal, el monestir podia participar i beneficiar-se

⁵⁵ D'acord amb les dades de la nota 36 i del quadre 9, el saldo de 1494 fou de 318 sous i 11 diners, i el de 1495 de 503 sous i 2 diners.

⁵⁶ V. FERRAN, *op. cit.*, p.80, on es fa referència a la insuficiència de les rendes durant els segles XIV i XV.

⁵⁷ Sobre les dificultats econòmiques de la noblesa valenciana per l'afebliment de les rendes senyorials, F. GARCIA-OLIVER, *Terra de feudals...*, *op. cit.*, pp. 75-87.

del finançament de la Generalitat –en definitiva de la corona– i de l'endeutament d'un sector de la cavalleria urbana. Unes rendes sanejades, doncs, que provenien de l'ampliació del mercat creditici provocat per la reconversió de les estructures polítiques i econòmiques que marcaven el pas del món medieval al modern: el reforçament de l'estat i la crisi de la senyoria com a base de l'hegemonia de la noblesa.